

Етика нотаріальної діяльності

І. В. Левченко

заступник начальника Головного управління юстиції у Харківській області

Статтю присвячено висвітленню питання публічно-правового призначення нотаріальної діяльності. Акцентовано на необхідності дотримання морально-етичних норм, а також професійно-етичних правил поведінки під час виконання нотаріусом професійних обов'язків. Розглянуто ключові поняття «етика», «мораль», «професійна етика нотаріуса».

Ключові слова: нотаріальна діяльність, етика, мораль, право, професійна діяльність, професійна етика нотаріуса.

В. В. Клемпарська

головний спеціаліст відділу нотаріату Головного управління юстиції у Харківській області

Стаття посвячена дослідженню питання публічно-правового призначення нотаріальної діяльності. Акцентирується необхідність дотримання морально-етических норм, а також професійно-етических правил поведінки во время виконання нотаріусом професійних обов'язків. Рассмотрены ключевые понятия «этика», «мораль», «профессиональная этика нотариуса».

Ключевые слова: нотаріальна діяльність, етика, мораль, право, профес-

сиональная деятельность, профессиональная этика нотариуса.

This article is devoted to issues of public law purpose notarial activities. Emphasis on the need to respect the moral and ethical standards, and professional and ethical conduct in the performance of professional duties of a notary public. Considered the key concept of «ethics», «morality», «professional ethics notary».

Keywords: *notarial activities, ethics, morality, law, profession, professional ethics notary.*

Інтенсивні процеси реорганізації та розвитку правової системи в Україні активізують потребу зміцнення сучасних інститутів публічно-правового призначення, покликаних забезпечувати охорону і захист прав і законних інтересів громадян. Одним із таких інститутів правосуддя, на який Конституцією України та Законом України «Про нотаріат» покладено виконання важливої функції держави – дотримання високого рівня правового обслуговування населення шляхом вчинення нотаріальних та інших юридичних дій, є нотаріат України. У статті 1 Закону України «Про нотаріат» [1] визначено, що «нотаріат – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов’язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності».

Принагідно зазначимо, що нотаріат України є саме тим інститутом правосуддя, в основі характеристики якого визначальною є функція превентивного захисту. Зокрема, нотаріат як орган безспірної юрисдикції покликаний запобігати виникненню судових спорів, вирішуючи безспірні справи, які насамперед є предметом нотаріальної діяльності. Як свідчать наведені вище міркування, представники цієї юри-

дичної спеціальності мають значні повноваження і покликані вирішувати життєво важливі питання, зокрема, захищати інтереси людини, суспільства та держави, тому виконання нотаріусом своїх зобов’язань на високому професійному рівні передбачає не лише наявність професійних знань і вмінь, а й засновується на високих морально-етичних принципах. Таким чином, головними професійними вимогами у діяльності нотаріусів є не лише володіння системою морально-етичних норм, а відповідно і неухильне їх дотримання.

Проте, як свідчить практика, процес здійснення правозастосування, зокрема, вчинення нотаріальних та інших юридичних дій, часто супроводжується порушеннями з боку суб’єктів публічно-правових відносин, що, безперечно, є негативним явищем сучасної правової дійсності. Зокрема, зауважимо, що значна кількість правопорушень у сфері нотаріальної форми захисту громадян пов’язана насамперед з недотриманням морально-етичних вимог, як однієї із найважливіших складових професійної діяльності нотаріуса, що й визначає актуальність нашого дослідження.

Головним обов’язком будь-якої держави у сфері захисту прав громадян є не лише відновлення чи визнання порушених або оскаржених прав, а й недопущення їх порушення чи оспорювання. Сьогодні реалізація такого завдання в Україні покладається також і на інститут нотаріату як орган безспірної юрисдикції. Невпинне зростання останніми роками ролі та значення нотаріальної форми захисту в Україні, насамперед, обумовлюється як розвитком правової системи, зокрема, розширенням кількості об’єктів приватної власності, розвитком цивільного обігу, так і зростанням на всіх соціальних рівнях потреби у ефективній і високопрофесійній діяльності нотаріусів.

Важливо акцентувати, що останніми десятиліттями проблема співвідношен-

ня морально-етичних норм і права, а також етики юридичної діяльності привертає значну увагу дослідників. Зокрема, над вивченням різних аспектів означеної проблеми працювали такі науковці, як В. М. Горшенев, С. С. Сливка, О. О. Лукашова, В. С. Нерсисянц та ін. Проблеми регулювання нотаріальної охорони та захисту прав людини досліджували: В. Б. Авер'янов, Д. Н. Бахрах, Ю. П. Битяк, А. С. Васильев, Є. Є. Додін й ін.

Огляд наукових доробків спонукає до висновку про те, що у галузі правових знань існує значна кількість наукових студій, у яких розглядаються моральні якості представників юридичної сфери, узагальнюються кваліфікаційні характеристики юриста тощо. Однак дослідження ролі морально-етичних норм у сфері нотаріальної діяльності набуло меншого висвітлення. Тому саме це питання на сучасному етапі розвитку правової думки набуває все більшої актуальності й потребує подальшого наукового вивчення.

Зазначимо, що окремі суспільні професії глибоко пронизані необхідністю дотримання вищих морально-етичних вимог і норм, інакше кажучи, вимагають морально-нормативної регуляції. Такими особливостями професійної діяльності вирізняються, насамперед, юридичні професії, зокрема професія нотаріуса. Тому на сьогодні дослідження питання професійної етики нотаріуса є об'єктивно закономірним.

З огляду на зазначене вище, слушним видається розгляд окремих ключових понять, зокрема таких, як «етика», «мораль», «професійна етика юриста», «професійна етика нотаріуса». Доцільно акцентувати на тому, що поняття «етика», «мораль» були об'єктом дослідження різних наук, зокрема, філософії, етики, психології, педагогіки тощо. Охоплюючи всі сфери людської життєдіяльності, зокрема, економіку, політику, культуру, право тощо, ці поняття конкретизувалися, уточнювали-

ся у контексті синтезу різних суспільних наук, набуваючи специфічних рис. Згодом їх стали використовувати як основу для означення професійних понять у різних сферах професійної діяльності. Тому наразі доцільно з'ясувати, якого змісту вони набули саме в юридичній сфері, а також визначити співвідношення морально-етичних норм і права, їх роль у професійній діяльності нотаріуса.

Слово «етика» грецького походження (греч. *ethiká*, від *ethikós* – що стосується моральності, виражає етичні переконання, *ethos* – звичка, звичай, вдача), означає «характер» чи «стан духу», належить до моральних оцінок, які використовуються в повсякденному житті.

Принагідно зазначимо, що поняття етики і моралі найбільшого дослідження набули у філософському вимірі, де етика розглядається як філософська категорія, об'єктом вивчення якої є феномен моралі. Зокрема, словник з етики під ред. О. Г. Дробницького та І. С. Кона тлумачить «етику як філософську науку, об'єктом якої є мораль» [2]. На думку Ю. А. Шрейдера, «етика – це розділ філософії, що вивчає феномен моралі. Цей феномен грає важливу роль в людській поведінці, співвідносячи його з орієнтирами, що виходять за межі безпосередніх мотивів і цілей здійснюваних вчинків» [3, с. 173].

Досліджуючи визначення цих понять у юридичній сфері, зазначимо, що у юридичній літературі мораль розуміють як систему норм і принципів, які виникають із потреби узгодження інтересів індивідів один з одним та суспільством (класом, соціальною групою, державою) і спрямовані на регулювання поведінки людей відповідно до понять добра та зла, підтримуються особистим переконанням, традиціями, вихованням, силою громадської думки [4, с. 266].

Загалом етика й мораль – це форми суспільної свідомості, будучи складови-

ми частинами загальної етики та моралі, вони насамперед виконують функцію регулювання на всіх соціальних рівнях.

Наведені вище міркування дозволяють стверджувати, що ці поняття також мають і суто професійне застосування у різних сферах професійної діяльності людини. Слушною щодо визначення поняття професійної етики є думка сучасного російського вченого О. С. Коблікова. Професійна етика у його розумінні – «це сукупність правил поведінки певної соціальної групи, що забезпечує моральний характер взаємовідносин, обумовлених або сполучених з професійною діяльністю, а також галузь науки, що вивчає специфіку виявлень моралі у різних видах діяльності» [5, с. 23].

Отже, професійна мораль і професійна етика відображають специфіку певного виду людської діяльності і виникають у тих сферах, де об'єктом є людина. На нашу думку, мораль у суто професійному розумінні, насамперед у юридичній діяльності – це система вимог (норми моралі, совість, відповідальність, честь) до представників юридичної професії, яка пов'язана із виконанням ними своїх професійних обов'язків. Тобто професійна мораль відображає специфіку певного виду людської діяльності. Отже, професійна мораль розуміється як складова загальної моралі, а також як специфічне доповнення, яке регулює певний вид професійної діяльності.

З метою здійснення подальшого аналізу доцільно розглянути й питання співвідношення морально-етичних норм і права. Зокрема, П. І. Новгородцев акцентує увагу на чіткій взаємодії права і моралі, заснованій на досягненні конкретних цілей. Дослідник слушно зазначає: «Там, де право відмовляється дати який-небудь припис, виступає зі своєю волею мораль; а де мораль не може одним своїм внутрішнім авторитетом стримувати прояви егоїзму, на допомогу їй приходить право зі своїм зовнішнім примусом» [6, с. 113].

Професор С. Сливка утверджує думку, що «сила права полягає в його моральній основі. Кожний закон містить у собі узагальнення, які підсвідомо стають джерелами зміцнення моральної сили права. Тому воно постійно потребує етико-гуманістичного вдосконалення і врахування розвитку суспільних відносин. Це надає правовим нормам моральної напруженості, а науковому і практичному змістові його вимог – бажаних моральних якостей» [7, с. 104].

С. Захарчук акцентує увагу на тому, що правильне співвідношення між нормами моралі та права існує тоді, коли природне право, пов'язане із совістю, стає над позитивним правом як вища форма, як норма, як ідеал, якого досягнути досить важко, але можливо [8, с. 136].

Отже, зазначимо, що діяльність представників юридичних професій глибоко проникає у сферу моралі, співвідносячись із моральними вимогами, які стають головною мотивацією юридичної діяльності. На основі наведених вище міркувань доцільно дати визначення поняттю «професійна етика нотаріуса», яка, на нашу думку, є сукупністю правил поведінки нотаріусів, що регулюють ставлення до виконання професійних обов'язків.

Акцентуємо увагу на тому, що норми етичної поведінки нотаріуса склалися у міру розвитку самої системи нотаріату і знайшли відображення у чинному законодавстві України. Нагальна потреба сьогодні в ефективному функціонуванні інституту нотаріату України зумовила необхідність його належного правового реформування, що на сучасному етапі є одним із провідних державних завдань, реалізація якого буде сприяти становленню правової держави.

Зауважимо, що правовою підставою діяльності нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат», інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти України.

На сучасному етапі розвитку правової системи триває активний процес реорганізації інституту нотаріату України, започаткований ще у 2008 р. Тому вважаємо за доцільне детальніше дослідити головні напрями реформування нотаріальної галузі, зокрема, стосовно такого аспекту, як важливість дотримання морально-етичних вимог і професійних правил поведінки у нотаріальній діяльності.

Відповідно до прийнятої Концепції реформування органів нотаріату в Україні, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України № 3290/5 від 24.12.2010 р. «Про затвердження Концепції реформування органів нотаріату в Україні», процес реорганізації нотаріальної галузі буде здійснюватися у декілька етапів і триватиме до 2015 р. Зокрема, у 2010-2012 рр. передбачається розробка, обговорення та прийняття базових законів. На 2012-2015 рр. передбачено створення професійної організації нотаріусів України і становлення професійного самоврядування. У Концепції акцентується увага на факторах, які зумовили реформування нотаріальної галузі, серед яких у п. 4 Наказу наголошується: «Відсутність законодавчо закріплених морально-етичних та професійних правил поведінки у нотаріальній діяльності, системи цінностей» [2].

Істотним досягненням законодавчої практики України, зокрема, у сфері нотаріату стало те, що з 1 січня 2013 р. набрали чинності зміни до Закону України «Про нотаріат», покликаною забезпечувати належне функціонування цього публічно-правового інституту. Аналіз нововведень дає підстави стверджувати, що поряд із удосконаленням системи доступу до професії нотаріуса, передачею функції державних реєстраторів прав на нерухоме майно державним і приватним нотаріусам, особливу увагу акцентовано також і на закріпленні етичних правил поведінки нотаріусів.

Також у своїй діяльності нотаріус керується, крім зазначених вище конституцій-

них і законодавчих актів, Статутом Нотаріальної палати України, Правилами професійної етики нотаріусів України, Кодексом професійної етики та загальними морально-етичними нормами поведінки в суспільстві.

Принагідно зазначимо, що Наказом Міністерства юстиції України від 14.03.2013 р. № 431/5 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 15.03.2013 р. № 424/22956) було встановлено Правила професійної етики нотаріусів України, розроблені відповідно до ст. 5 Закону України «Про нотаріат». Зауважимо, що у пункті 1.1 розділу «Загальні положення» зазначається, що ці Правила визначають загальні стандарти професійної етики нотаріуса, морально-етичні принципи нотаріуса при здійсненні нотаріальної діяльності та професійно-етичні правила поведінки у відносинах з колегами тощо [3]. Важливо наголосити, що Правила є обов'язковими для нотаріусів. Їх порушення тягне за собою відповідальність у порядку і випадках, передбачених Законом України «Про нотаріат».

Зокрема, у пункті 1.3 зазначено, що стандарти професійної етики нотаріуса – це визначені нотаріальним співтовариством та затверджені Міністерством юстиції України принципи поведінки нотаріуса у суспільстві та у спілкуванні в рамках професійної діяльності, а також у відносинах з громадянами, іншими нотаріусами, працівниками, з органами влади тощо [4].

Розглянемо окремі положення, що стосуються наведених у Правилах стандартів професійної етики нотаріуса. Зокрема, на виконання вимог законодавства та присяги нотаріус повинен не вчиняти дій, які могли б поставити під сумнів неупередженість та незалежність нотаріальної діяльності. Нотаріус зобов'язаний постійно підвищувати свій професійний рівень, юридичну та технічну компетентність. Представники нотаріальної професії повинні уникати залучення до полі-

тичної діяльності, яке не дозволяє зберегти статус нейтральності; зберігати нотаріальну таємницю тощо.

Крім того, у Розділі III. «Морально-етичні принципи нотаріуса при здійсненні професійної діяльності» зазначається, що професійна діяльність нотаріуса здійснюється за такими принципами: об'єктивність та неупередженість; незалежність; справедливість; толерантність; компетентність; конфіденційність.

Нові Правила містять, зокрема, стандарти відносин нотаріуса з іншими особами, які до нього звертаються, а також відносини нотаріуса із засобами масової інформації тощо.

Доцільно також акцентувати увагу на окремих професійних обов'язках нотаріуса: виконувати свої професійні повноваження і не ухилятися від них; консулювати сторони; бути професійно компетентним; бути морально бездоганим; зберігати професійну таємницю; відшкодовувати шкоду, заподіяну своїми діями тощо. Важливе місце у переліку обов'язків нотаріуса займають етичні вимоги до но-

таріальної діяльності, які стосуються насамперед виконання особливих обов'язків щодо колег. Зокрема, вони передбачають: взаємодопомогу, заміщення, заборону недобросовісної конкуренції, участь у професійній підготовці колег тощо.

Узагальнюючи наведені міркування, зазначимо, що публічно-правова діяльність нотаріуса, втілюючи у собі принципи гуманізму, справедливості, засновується насамперед на дотриманні морально-етичних вимог і професійних правил, які є стрижнем його професійної діяльності. Головні напрями реформування інституту нотаріату на сучасному етапі, зокрема, стосовно дотримання морально-етичних вимог і професійних правил поведінки у нотаріальній діяльності свідчать про прагнення зробити інститут нотаріату більш професійним, конкурентоздатним, а також на законодавчому рівні регулювати окремі аспекти діяльності нотаруса, пов'язані передусім з морально-етичним змістом. Зазначені реорганізації у сфері нотаріату дозволять посісти йому гідне місце в правовій системі України.

Список використаної літератури

1. Про нотаріат. Законодавство України. – Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>
2. Словарь по этике / Ред. О. Г. Дробницкого, И. С. Кона. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1970. – 398 с.
3. Шрейдер Ю. А. Этика / Ю. А. Шрейдер. – М., 1998. – С. 173.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – С. 226.
5. Кобликов А. С. Юридическая этика. Учеб. для вузов, 2-е изд. – М. : Норма, 2003. – С. 23.
6. Новгородцев П. И. Право и нравственность / П. И. Новгородцев // Правоведение. – 1995. – № 6. – С. 103-113.
7. Сливка С. С. Мораль і право в умовах формування правової держави / С. С. Сливка // Проблеми формування суверенної правової української держави : зб. наук. статей. – 1993. – С. 104.
8. Захарчук С. Співвідношення права та моралі : історико-теоретичні аспекти / С. Захарчук // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 4. – С. 133-136.
9. Про затвердження Концепції реформування органів нотаріату в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [://zakon2.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua)
10. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [ttp://zakon2.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua)